

УДК 821.161.2-09:398 (100)

ОЛЬГА ШОСТАК

м. Рівне

o_shostak@ukr.net

ФОЛЬКЛОРНІ ДЖЕРЕЛА ПОЕТИЧНОГО ЦИКЛУ ІВАНА ФРАНКА «ДО БРАЗИЛІЇ»

Розглянуто фольклорні витoki циклу І. Франка «До Бразилії» зі збірки «Мій Ізмарагд». Основну увагу акцентовано на зв'язках поезій з емігрантськими піснями про Бразилію. Визначено спільні мотиви, образи, особливості художньої форми. З'ясовано вплив на змістовий рівень творів тогочасного легендарного матеріалу про еміграцію. Відстежено й інші фольклорні джерела поезій: голо-сіння, думи, казки. Проаналізовано особливості опрацювання І. Франком фольклорного матеріалу.

Ключові слова: фольклоризм, емігрантські пісні, епістола, народнорозмовна стилістика, еміграційні мотиви, речитативний мелос.

Еміграція – одна з важливих соціальних проблем кінця ХІХ – початку ХХ ст., локалізована, передусім, на західноукраїнському терені. Тяжке економічне становище змушувало селян Буковини, Галичини й Закарпаття шукати кращої долі за кордоном. Вони виїжджали до Росії, Німеччини, США, Бразилії, Канади на заробітки або на постійне проживання. Проте й на чужині їх чекала нелегка доля. Еміграція знайшла відображення в новому жанрі народної творчості – емігрантських піснях. Можна навести паралелі між цими фольклорними текстами і поезіями І. Франка з циклу «До Бразилії», створеними впродовж 1896–1898 рр. під час масового виїзду селян на південноамериканський континент.

Фольклоризм циклу «До Бразилії» не був предметом ґрунтовних дослідницьких студій. О. Дей, відзначаючи, що в окремих творах збірки «Мій Ізмарагд» І. Франко «розробляв типові для фольклору того часу теми, іноді використовував пісенну ритміку та інтонацію», як приклад наводить поезію «Гей, розіллялось ти, руськеє горе...», яка за формальними ознаками нагадує пісню [3, 249]. Цей твір, а також поезію «Коли почуєш, як в тиші нічній...» В. Корнійчук означає як емігрантські пісні [10, 250]. О. Чугуй наголошує на тому, що в циклі «До Бразилії» (поезії «Лист до Стефанії», «Лист із Бразилії») присутній народнопісенний прийом листування як драматургічний спосіб змалювання дійсності [16, 52]. Низку коментарів про фольклорну основу циклу «До Бразилії» подає В. Погребенник.

Він знаходить спільні риси поезій І. Франка з «Піснею емігрантів прощальною» (записана в селі Сухова у 1898 р. і зберігається в рукописному фонді письменника) та з історичною піснею «А в тім року вісімсотнім дев'ятдесят п'ятім» (записав М. Павлик від лірника Дмитра Рендавця з Луки Великої біля Тернополя у 1898 р.). Зокрема, циклу «До Бразилії» та вказаним фольклорним текстам притаманний трагедійний пафос, відтворення подробиць подорожі за океан, розкриття причин еміграції. Літературознавець характеризує «еміграційний» цикл І. Франка як структурно багатший і мистецьки виразніший, що свідчить про «піднесення фольклорного на новий, артистично вищий рівень» [12].

У 1898 р. у п'ятому томі «Етнографічного збірника» надруковано 5 емігрантських пісень про виїзд до Бразилії. Одна з них – «А в тім року вісімсотнім дев'ятдесят п'ятім...», записана М. Павликом. Інші чотири тексти, також із Тернопільщини, під назвою «Пісні з Бразилії» опублікував І. Франко з власними короткими коментарями. Вважаємо, що саме в цих творах потрібно шукати фольклорні витoki циклу «До Бразилії». Мета нашої розвідки – здійснити порівняльний аналіз пісень про Бразилію та «еміграційної» поезії І. Франка, з'ясувати особливості опрацювання письменником фольклорного матеріалу, а також встановити інші народні джерела художніх текстів.

Близькі за мотивами до емігрантського фольклору заробітчанські пісні, історично

сформовані раніше. М. Драгоманов у дослідженні «Нові українські пісні про громадські справи (1764–1880)» наводить уривок галицької пісні, в якій окреслено необхідність знайти альтернативу заробіткам: «Людей много, поля трохи, з чого будем жити? / Нам зарібки не допоможуть, – я дуже не вірю» [4, 124]. Тому вихід зі скрутного становища селяни почали вбачати у виїзді в далекі країни. Згодом з'явився й емігрантський фольклор. Ф. Колесса означає його як нову фазу розвитку української народної пісні: «Сі пісні складаються на широкий цикл, справжню епопею, що з різних боків змальовує долю емігрантів. На піснях про еміграцію бачимо, як на наших очах твориться нова група пісенна, що найсильніше виступає на західних окраїнах та поволі охоплює щораз то ширші круги» [9, 42].

В. Гнатюк у студії «Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності» з'ясовує історію виникнення й художні особливості емігрантського фольклору. Дослідник поділяє його на три групи: пісні про виїзд до США, Бразилії та Канади. Він акцентує увагу на таких характеристиках творів указанного жанру: «Подибуємо в них цілий ряд різних нерівностей і хиб; вони часто кульгаві, подекуди недоладні й недотепні, бо не мали ще часу походити по широких кругах людей та огладитись між ними, ошліфуватись. [...] зате зміст покриває ті хиби, що на перший погляд можуть нас так разити» [6, 42]. Емігрантські пісні змальовують усі важливі події з життя переселенців: від виникнення задуму про виїзд до праці за кордоном або ж до повернення в рідний край, якщо еміграція була тимчасовою. В. Гнатюк виокремлює провідні мотиви емігрантського фольклору: причини виїзду («економічний та політично-національний утиск», «підбурення селян агентами»); підготовка до подорожі; прощання з родиною, рідним краєм; дорога залізницею та морем (найсильніше враження справляють «корабельні похорони»); побут на чужині (пошуки роботи, розчарування, тяжка праця, малі заробітки, туга за рідним краєм, натяки «на кращу будучність»); любовні мотиви (невірність подружжя, яке розлучила еміграція); повернення [6, 51–53].

Сучасна дослідниця С. Грица аналізує поетику емігрантських пісень, відзначаючи новаторські риси жанру. Зокрема, вказаним текстам притаманні нетрадиційні сюжети й образи, пов'язані з потраплянням у невідомі країни. Емігрантський фольклор хронікерський, публіцистичний. У ньому дія та фактаж домінують над рефлексією. Пісні про виїзд за кордон наповнені трюїзмами й не вирізняються багатотою тропікою. Їм властивий речитативний або речитативно-танцювальний характер мелосу. Вагоме місце в цих текстах відведено епістолярним зв'язкам: листи пишуть емігранти, агенти, окремі пісні мають форму епістол [1]. До речі, за спостереженням М. і З. Лановиків, мотив очікування вісток від родини через океан споріднює емігрантський фольклор із піснями про турецьку неволю [11, 370–372].

Пісні про Бразилію, опубліковані в «Етнографічному збірнику», створили самі переселенці й надіслали на батьківщину в листах своїм рідним з метою відмовити їх від виїзду. Так, пісню «А в тім року вісімсотнім дев'яностім п'ятім...» про еміграцію до Бразилії та нелегке життя на чужині склав і передав лірнику Дмитру Рендавцю його двоюрідний брат Іван Греськів із Курітіби, який просив її співати, щоб розповісти людям правду про еміграцію [7, 73]. Пісня «Пристапимо, брати, до компанії...», у якій повторюються декілька фрагментів із твору, записаного М. Павликом, уперше побачила світ на сторінках газети «Діло» (№ 48, 1898 р.). Її надіслав до редакції о. Густав Дроздовський із Кійданець Збараського повіту. За його словами, у 1897 р. він отримав лист від своїх парафіян-емігрантів з цим текстом, який, очевидно, створив і записав автор листа, оскільки селяни були неписьменні [7, 237–239]. Ще один варіант зафіксованого М. Павликом тексту – «А тисячу вісім сот лїт дев'яностім п'ятім...» – передав І. Франку В. Гнатюк, записавши його від Василя Залецького з Ходачкова Великого Тернопільського повіту. Цю пісню надіслав емігрант-дяк своєму сину і просив співати за мотивом твору «Ще не вмерла України» [7, 239–240]. Василь Залецький також переповів В. Гнатюку пісню «А во Бранзолїї весола новина...», почуту ним у 1898 р. від лірника.

І. Франко називає її найцікавішим текстом, в основі якого – легенда про цесаревича Рудольфа, який заснував у Бразилії нове царство для русинів [7, 240]. На закінчення І. Франко подає уривок з поезії про погляди селян на причини вимушеного виїзду «Нема кому скаржити ся, анї що казати...», яку надіслав емігрант Теодор Потоцький у листі Любомиру Рожанському. Автор тексту невідомий. Так як твір був записаний латинськими літерами, І. Франко подав його у власному перекладі [7, 241–242].

Емігрантські пісні, представлені в «Етнографічному збірнику», В. Гнатюк передрукував на сторінках ЗНТШ (1902 р., т. 52), давши їм назви відповідно до змісту: «Виїзд до Бразилії і перші вражіння», «Лист із Бразилії», «Де ліпше?», «Бразилійська пісня», «Селянські погляди на причини еміграції». Цікаво, що один з текстів отримав таке ж найменування, як і завершальна поезія «еміграційного» циклу І. Франка («Лист із Бразилії»). Науковець також опублікував ще один твір про виїзд до Бразилії – «Сільвіо Нодарі». Ця пісня про відомого італійського еміграційного агента вперше надрукована в 1902 р. в американському журналі «Свобода» (№ 6). Її текст надіслав у редакцію емігрант Дмитро Іванків [5, 38–46].

Як бачимо, пісні про Бразилію почали з'являтися у 1897–1898 рр. – у період активного виїзду за кордон та отримання першого гіркого досвіду поневірянь на чужині. У роки «бразильської лихоманки» І. Франко створив і власний поетичний цикл «До Бразилії», очевидно, не без впливу емігрантського фольклору, з яким був добре знайомий. У творах письменника, як і в піснях переселенців, презентовано коротку історію еміграції – від підготовки до виїзду до побуту на чужині. Але авторський текст більш насичений фактажем і акцентує увагу на різноманітних подробицях. Цикл І. Франка відзначається композиційною завершеністю. Поезії в ньому хронологічно впорядковані, причому кожна з них розгортає мотив, який відповідає конкретному етапу еміграції: агітація, очікування поїзда, ставлення інтелігенції, дорога, детальний опис подорожі й умов праці за кордоном. А серед пісень про Бразилію можна виокремити

як новелістичні хроніки, що розповідають про долю емігранта від виїзду до життя на чужині («А в тім року вісімсотнім дев'яност п'ятім...» з варіантами), так і твори, присвячені окремим мотивам («А во Бранзолії весола новина...», «Нема кому скаржити ся, анї що казати...»).

Найбільш близькі до емігрантських пісень перший і останній твори циклу, написані в жанрі епістоли, – «Лист до Стефанії» і «Лист із Бразилії». У цих поезіях, як і у фольклорних текстах, оповідь ведеться від імені переселенців зі збереженням особливостей народного мовлення. Прикметно, що дві епістоли з поезією «Гей розіллялось ти, руськеє горе...» утворювали цикл «До Бразилії» в його першому варіанті, опублікованому 1898 р. у «Літературно-науковому віснику». А твори «Коли почувеш, як в тиші нічній...» і «Два панки йдуть попри них...» під спільною назвою «Сучасні образки» вийшли друком 1896 р. в журналі «Житє і слово». Поезії «Гей розіллялось ти, руськеє горе...» і «Коли почувеш, як в тиші нічній...», які дослідники відносять до жанру пісні, на протигагу висвітленню народного погляду на проблему в емігрантському фольклорі, репрезентують авторську оптику подій. У них змальовано збірний образ емігрантів з точки зору зовнішнього спостерігача – ліричного героя, який співчуває своїм співвітчизникам. Порівняно з піснями про Бразилію, де акцентовано морську подорож, твір «Коли почувеш, як в тиші нічній...» змальовує образ залізниці. А поезія «Два панки йдуть попри них...» – літературний «еміграційний» текст, не співвіднесений ні з жанром епістоли, ні з жанром пісні. Проте за низкою ознак (образ панства, мотив економічного визиску як вагомої причини еміграції) твір наближається до пісні «Нема кому скаржити ся, анї що казати...».

У цілому, для поезії І. Франка характерні традиційні мотиви емігрантських пісень. Так, «Лист до Стефанії» розкриває одну з причин виїзду – пропаганду агентів. Італієць Джерголет в образі покійного австрійського престолонаслідника Рудольфа агітує селян емігрувати за океан: «В Бразилії царем я хлопським стану, / Там жиду доступу не дам, ні пану» [15, т. 2, 264]. Пісня «А во Бранзолії весола

новина...» також ґрунтується на легенді про нове царство архікнязя Рудольфа: «У царя Рудольфа, цісарського сина, / Стала Бранзолія – Новая Австрия. / Бо цар Рудольф мислит, мислит, промишляє, / Людей, християнів до себе жадає. / Людей, християнів до себе жадає, / Жидів і гебраїства в свій край не пускає» [7, 240]. С. Качараба зауважує, що в той час досить поширеними були легенди про «заокеанський рай». Відтак розповідали, що для цісарівни Стефанії закупили землі в Бразилії. А еміграція до цієї країни не підлягає покаранню і для військовозобов'язаних. Також поширювали чутки про те, що архікнязь Рудольф виграв у лотерею Бразилію, а його дружина Стефанія – Канаду для поселення емігрантів зі Східної Галичини і Північної Буковини відповідно [8, 28–29].

І. Франко наголошує й на економічних причинах еміграції – бідності галицького селянства, експлуатованого поляками та євреями. Такі ж причини окреслені в пісні «Нема кому скажити ся, ані що казати...»: «Тут спокійно іще жиєм, ніхто не здирає, / Та секвестер по подвірях ше не заглядає. / Тут шандарь не зобачи ні Жида на очи, / Тут так кожний поступає, як сі кому хоче. / Нема тутка тих паничів, котрі там з нас жили, / Та за нашу тяжку працю пили та курили» [7, 46].

На відміну від фольклорних текстів, у циклі «До Бразилії» не відтворено детальних картин прощання селян з рідним краєм, які імітують поховальні мотиви народних голосінь. І. Франко подає тільки лаконічну згадку про цей епізод: «Рідну країну з слізьми споминав він, / Але з прокляттям із неї тікав він» [15, 267]. Проте за низкою аспектів фольклорним аналогом поезії «Гей розіллялось ти, руськеє горе...» вважаємо голосіння. Твору І. Франка властиві такі мотиви цього жанру, визначені М. Грушевським (в образах небіжчика й смерті розуміємо переселенця та еміграцію): «заклич до небіжчика» [2, 150] – «Всі з тебе, русине, драли проценти» [15, т. 2, 267]; «вирази жалю і болю з приводу смерті – “лемент”» [2, 150] – «Гей розіллялось ти, руськеє горе, / Геть по Європі і геть поза море!» [15, т. 2, 266]; «докори за те, що небіжчик сиротить рідних, кидає господарство» [2, 150] – «Спродував дома поля, господарство, /

Вірячи байці про Рудольфа царство» [15, т. 2, 267]; «образ сумного стану небіжчика в його новій домовині і контраст покиненого життя» [2, 150] – «Що то за рай ще тобі отвираєсь / В Спіриту Санто і Мінас Джераес?» [15, т. 2, 267] (але простежуємо швидше паралель до попереднього побуту – «Ані порадитись, ні побалакати, – / Знав він лиш гнутьсь, та жебрати, та плакати» [15, т. 2, 267]); «запити до природи, до садів, до птахів, чи вони не бачили небіжчика?» [2, 150] – у творі сказано, що емігрантів бачила природа: «Небо італьське, блакитне, погідне, / Бачило бруд наш, пригноблення бідне» [15, т. 2, 266–267].

В емігрантських піснях в описі подорожі до Бразилії основне місце відведено змалюванню морського шляху, тому що саме мандрівка кораблем була для селян найбільш незвичною і небезпечною. Особливо страшним видовищем стали морські похорони: «Так нас сонце пекло, як той вогонь пекельний, / Кожний з нас на шифі лежав як смертельний. / А хто вмер на шифі, то его не ховали, – / Но камінь до шиї, до води его пускали» [7, 75]. Не оминає цього епізоду й І. Франко: «На морі вмерло дев'ять душ народу; / Їх замість погребу метали в воду» [15, т. 2, 270]. Але в циклі «До Бразилії» описано й дорогу залізницею: від моменту очікування поїзда до розповіді про поневіряння емігрантів у різних містах Європи (Любляна, Река, Кормони, Відень, Грац, Понтеба). Загалом, уживання нових топонімів – характерна риса емігрантського фольклору. У поезії І. Франка звернено увагу на численні шахрайства агентів на всіх етапах подорожі. Серед аналізованих нами пісень про Бразилію цей мотив присутній лише в пізнішому фольклорному тексті – «Сільвіо Нодарі», опублікованому в американському часописі «Свобода».

У центрі образного світу циклу «До Бразилії» – антитетичні топоси Галичини-пекла і Бразилії-раю, ідеалізований ореол якої згодом нівелюється. Контрастну вісь ці образи утворюють і в емігрантських піснях: «В Бразилії дають ґрунта, ліси, гори й скали – / В Галичині люде плачут: вже ж ми ту пропали» [7, 73]. Гіперболізовані описи Бразилії присутні, насамперед, в еміграційній агітації агентів, з якої вони потрапляли до розмов

селян. В українських народних казках часто можемо спостерігати образи багатих країв, що нагадують змалювання Бразилії в поезії «Лист до Стефанії»: «Чий ото степ, що я їхав десятеро діб, а не знайшов ні доріжки, нічого, поки аж тебе не знайшов?» [13, 151]. У «Листі до Стефанії» згадано про тварин, які виконують різну роботу, полегшуючи життя людям. Для порівняння наведемо подібний приклад із казки: «Такий кабан стоїть, що іклами оре, ушима сіє, хвостом волочить, за ним дощ мочить, а позаду жнеться і в копи кладеться, і готове в клуню возять» [13, 261]. Загалом, промови агентів нагадують українські народні казки про хвальків, які вдавались до обману, обіцяючи різні матеріальні блага.

Прибувши на чужину, емігранти зазнавали розчарувань. У «Листі із Бразилії» І. Франко змальовує виснажливу працю галичан: «Серед лісів тут живемо в бараці / І маємо страшенно много праці. // Рубаєм дерева на сажень грубі – одно два дні довбем, сусіди любі!» [15, т. 2, 268]. У пісні «А в тім року вісімсотнім дев'яностім дев'ятнадцятім...» бразильський побут описано як «кращий» у порівнянні з життям на батьківщині, але в такому твердженні прихована іронія: «В Бразилії край веселий, там о нім можна жити; / Може нам там буде добре, тільки тра притерпіти» [7, 75]. Виявляється, справді добре було вдома: «Тут не хтіли наші діти хатів замітати, – / Тепер мусят в деревляних будах привикати» [7, 75]. І. Франко згадує і про напади на емігрантські поселення індіанських племен – ботокудів: «Тут по лісах блукають дикі люде, / Б'ють наших і їдять. І нам те, мабуть, буде» [15, т. 2, 271]. У пісні «Сільвіо Нодарі» також відтворено цей факт: «А ту хати муровані в камінній горі, / Де мешкають Ботокуди – погані зьвірі: / Виходят ту на то поли, як чоловік робит, / Уб'ют его як звірину, ніхто ни боронит» [7, 43]. Як стверджує М. Гец, джерелом появи таких мотивів у творі І. Франка, очевидно, став напад індіанців на колонію Ірасему в 1896 р., внаслідок якого загинуло 19 галичан. А згадка про людодівство взята з народних вірувань і пізніших оповідань емігрантів [14, 44].

В образі емігрантів, який постає у фольклорних текстах, можна виокремити такі риси,

як релігійність, прив'язаність до власних традицій, терпеливість. Селяни сумують з приводу того, що не можуть на чужині ходити до церкви: «В Бразилії люде то за Бога не знають: / В неділю, дзвона не чувши, вже до кави сідають. / В Галичині сьвяті люде: сами ся рятують, / А сповідем, сакраментом царство ся готують» [7, 75]. Переселенці жаліють, що не послухали священників, які відраджували їх від подорожі. Проте такі пісні І. Франко вважає пройнятими «консервативним дяківським духом», про що свідчить їх авторство (як пригадуємо, твір «А тисячу вісімсот літ дев'яностім п'ятим...» надіслав своєму синові дяк) [7, 239]. У циклі «До Бразилії» священники тільки згадані серед тих, хто стримував еміграцію. Проте емігранти в поезіях І. Франка звертаються до Бога в складних життєвих ситуаціях. Їх також турбує те, що в Бразилії не можна по-своєму молитись і говорити: «Одно лиш жаль, що вже по-руськи тут / Молиться ні балакать не дадуть» [15, т. 2, 271]. Але І. Франко говорить не про вимогу вживати португальську мову, а польську, тим самим іронічно обігруючи легендарний матеріал про створення в Бразилії Нової Польщі. Такі обіцянки, як зауважує М. Гец, давали в свій час еміграційні агенти полякам [14, 44].

Ще одна відтворена в піснях особливість галицького емігранта – стоїцизм і надія на краще майбутнє: «Може нам там буде добре, тільки тра притерпіти» [7, 75]. У поезіях циклу «До Бразилії» переселенці також не нарікають на свою долю. Але у звуковому інструментуванні і фольклорних, і літературних текстів присутній образ плачу й ридань у картинках прощання з рідним краєм і подорожі. І. Франко не опрацьовує мотиву повернення на батьківщину. Досить невиразно він окреслений у пісні «А в тім року вісімсотнім дев'яностім п'ятим...», тому що емігранти не покладають великих надій на приїзд додому: «Ми до вас повернем в часі добрий люде – / Як нас Бог спровадит а без жадної згуби» [7, 75].

В емігрантських піснях, зокрема в творі «А в тім року вісімсотнім дев'яностім п'ятим...» і його варіантах уміщено чітку антиеміграційну настанову: «А хто хоче бразилійську тую пісню сьпівати, / Нехай присяде фіст на лаві, не зрушится з хати» [7, 75]. У поезіях

І. Франка застереження від виїзду присутне імпліцитно. Коротко описавши перебіг еміграції до Бразилії, письменник презентував топос чужини в образі нового пекла, що мало б закликати потенційних емігрантів до роздумів і прийняття зваженого рішення.

У фольклорних текстах про Бразилію, вміщених в «Етнографічному збірнику», домінує епічна розповідь, що впливає на речитативний характер мелосу. Не випадково твори «А в тім року вісімсотнім дев'яностім п'ятім...», «А во Бранзолії весола новина...» потрапили в репертуар лірників. Поезіям циклу «До Бразилії» також властива тенденція до епізації вислову, відображена в ритміці. Народнорозмовні інтонації найкраще передані за допомогою ямбічних розмірів («Лист до Стефанії», «Коли почуєш, як в тиші нічній...», «Лист із Бразилії»). Дактилічні елегійні ритми поезії «Гей розіллялось ти, руськеє горе...» теж суголосні епічній манері тексту про подорож емігрантів. Твір-дискусія «Два панки йдуть попри них...» має динамічну хореїчну ритміку, чим вирізняється на тлі інших текстів циклу. Але, як зауважує С. Грица, поєднання серйозного змісту і танцювальних мелодій – одна з характерних рис новітнього фольклору [1].

Як і емігрантські пісні, твори І. Франка автологічні, з небагатою тропікою, витримані в народнорозмовному стилі. Поезії циклу «До Бразилії» мають низку формальних ознак, притаманних народним пісням загалом. До них належать звертання до адресата («Всі з тебе, русине, драли проценти»), пісенні зачини («Гей, розіллялось ти, руськеє горе»), прийоми градації й використання однотипних синтаксичних одиниць («Знав він лиш гнуться, та жебрать, та плакать»; «Важке зітхання і гіркий проклин»), постійні епітети («сили злі», «хрещений народ», «вірний люд»), символіка чисел («сім неділь шифу ждали», «дев'ять душ народу», «три місяці») [15, т. 2, 263–270]. За формальними параметрами (ритміко-інтонаційні структури, тропіка, синтаксис) до народних пісень наближаються поезії «Коли почуєш, як в тиші нічній...» і «Гей розіллялось ти, руськеє горе...». А твори-листи подібні до соціально-побутових дум, композиція яких відповідає вказаному фольклорному жанру: традиційний заспів, розповідь із кульмінацією й роз-

в'язкою. Завдяки використанню прийому діалогізму, характерного для дум, цикл «До Бразилії» набуває рис епічного викладу (епістоли «Лист до Стефанії» і «Лист із Бразилії», вірш-діалог «Два панки йдуть попри них...»).

Незважаючи на низку спільних рис, поезії циклу «До Бразилії» художньо довершені та не є механічним наслідуванням фольклору. І. Франко переосмислює народнопісенний матеріал і розставляє смислові акценти під кутом зору власного бачення проблеми. У циклі привертає увагу поезія «Два панки йдуть попри них...», відмінна від інших текстів як за жанром, так і за ритмікою, а отже, формально найменш співвідносна з емігрантськими піснями. Таким чином, у цьому творі прихована авторська інтенція: причини еміграції, насамперед, пов'язані з визиском селянства і бездіяльністю державної влади, інтелігенції. Про це І. Франко неодноразово наголошував у публіцистиці.

Отже, цикл «До Бразилії» має фольклорну основу, що впливає на зміст і форму творів. З емігрантськими піснями поезії І. Франка споріднює спільний мотивний репертуар, система образів, особливості тропіки, ритміки, лексика, трагедійний пафос у поєднанні з іронічними й сатиричними інтонаціями. Проте цикл «До Бразилії» композиційно багатший, більш різноманітний і його художня форма. І. Франко не імітує емігрантський фольклор, а надає йому оригінальну інтерпретацію. Як джерела поезій також можна розглядати народні голосіння, казки, соціально-побутові думи, тогочасний легендарний матеріал (перекази про архієпископа Рудольфа і його дружину Стефанію, про Нову Австрію і Нову Польщу в Бразилії). Про тісний зв'язок циклу «До Бразилії» з фольклором свідчить той факт, що на слова поезії «Коли почуєш, як в тиші нічній...» було створено сучасну пісню «Емігранти», яку виконує Тарас Житинський.

Список використаних джерел

1. Грица С. Емігрантські пісні [Електронний ресурс] / С. Грица. — Режим доступу :<http://proridne.com/content/%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%96/%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96/>.
2. Грушевський М. Історія української літератури : в 6 т. 9 кн. / М. Грушевський / упоряд. В. Яременко. — К. : Либідь, 1993. — Т. 1. — 392 с. — (Літературні пам'ятки України).

3. Дей О. Іван Франко і народна творчість / О. Дей. — К. : Держлітвидав, 1955. — 599 с.
4. Драгоманов М. Нові українські пісні про громадські справи (1764—1880) / М. Драгоманов. — К. : Друкарня акц. т-ва «П. Барський», Хрещатик, 1918. — 160 с.
5. Записки Наукового Товариства імені Шевченка / під ред. М. Грушевського. — Львів, 1903. — Т. III. — Кн. II. — 194 с. : іл.
6. Записки Наукового товариства імені Шевченка: Філологічна секція. Володимир Гнатюк. Вибрані статті про народну творчість. На 110-річчя народження 1871–1981 / упор., ред. і вступ. ст. Б. Романенчука, англ. передм. Л. Рудницького. — Нью-Йорк, 1981. — Т. 201. — 288 с. : іл.
7. Етнографічний збірник / під ред. д. І. Франка. — Львів : Етнографічна комісія Наукового Товариства імені Шевченка, 1898. — Т. V. — 267 с. : іл.
8. Качараба С. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890—1914 рр. / С. Качараба. — Львів, 1995. — 124 с.
9. Колесса Ф. М. Фольклористичні праці / Ф. М. Колесса. — К. : Наукова думка, 1970. — 415 с.
10. Корнійчук В. Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поезики : моногр. / В. Корнійчук. — Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2004. — 488 с.
11. Лановик М. Українська усна народна творчість : підруч. / М. Лановик, З. Лановик. — К. : Знання-Прес, 2001. — 591 с.
12. Погребенник В. Фольклоризм української поезії : (остання третина XIX – перші десятиліття XX ст.) : посіб. [Електронний ресурс] / В. Погребенник. — К. : Юніверс, 2002. — 158 с. — Режим доступу : http://npu.edu.ua/e-book/book/html/D/iuf_kul_kniga/50.html.
13. Семиліточка : укр. нар. казки у записах та публ. письменників XIX – поч. XX ст. : для мол. та серед. шкільного віку / упорядн., передм. та прим. Л. Дунаєвської. — К. : Веселка, 1990. — 319 с.
14. Франко І. До Бразилії. Поезії / І. Франко. — Прудентопіль — Парана — Бразилія : Вид-во ОО. Василян, 1981. — 47 с.
15. Франко І. Зібрання творів : в 50 т. / І. Франко / АН УРСР. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол. : Є. Кирилюк [гол.] та ін. — К. : Наукова думка, 1976—1986.
16. Чугуй О. Особливість використання фольклору у поезії І. Я. Франка / О. Чугуй // Українське літературознавство. — Львів : Світ, 1984. — Вип. 42. — С. 46—53.

OLHA SHOSTAK
Rivne

FOLK SOURCES OF IVAN FRANKO'S POETIC CYCLE «TO BRAZIL»

The folkloric origins of I. Franko's cycle «To Brazil» from the collection «My Emerald» are considered. The main attention is paid to relations of poetry with the emigre songs of Brazil. The common motifs, images, features of art forms are determined. The influence on the semantic level of works of legendary material about emigration of that time is found out. The other sources of folk poetry such as mourning, dumas, tales are tracked. The features of folk material processing by Ivan Franko's are analyzed.

Key words: folklorism, emigrant songs, epistles, people's spoken language stylistics, emigration motives, recitative melody.

ОЛЬГА ШОСТАК
г. Ровно

ФОЛЬКЛОРНЫЕ ИСТОЧНИКИ ПОЭТИЧЕСКОГО ЦИКЛА ИВАНА ФРАНКО «В БРАЗИЛИЮ»

Рассмотрены фольклорные истоки цикла И. Франко «В Бразилию» из сборника «Мой Изумруд». Основное внимание акцентировано на связях стихов с эмигрантскими песнями о Бразилии. Определены общие мотивы, образы, особенности художественной формы. Выявлено влияние на содержательный уровень произведений тогдашнего легендарного материала об эмиграции. Отслежены и другие фольклорные источники стихов: прочтения, думы, сказки. Проанализированы особенности обработки И. Франко фольклорного материала.

Ключевые слова: фольклоризм, эмигрантские песни, эпистола, народная разговорная стилистика, эмиграционные мотивы, речитативный мелос.

Стаття надійшла до редколегії 25.10.2016